

Kırsal Kalkınmada Yeni Kuramlar ve Yaklaşımlar: Türkiye İncelemesi

Mustafa Karadağlı¹

Özet

Kırsal kalkınma kavramı, 1980'li yıllardan itibaren yalnızca ekonomik büyüme ve tarımsal üretim odaklı geleneksel yaklaşımlardan uzaklaşmıştır. Bu kavram yerel kaynakların etkin kullanımı, katılımcı yönetim, sürdürülebilirlik ve çok sektörlü kalkınma ilkeleri doğrultusunda yeniden şekillenmiştir. Bu dönüşüm süreci, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından kavramsallaştırılan Yeni Kırsal Paradigma ile güçlü bir kuramsal çerçeve kazanmıştır. Literatürde kırsal kalkınma teorileri ile saha uygulamaları sıklıkla ayrı boyutlarda ele alınmaktadır. Bu nedenle Türkiye pratiklerinin Yeni Kırsal Paradigma'nın ilkeleriyle ne ölçüde örtüştüğünü bütüncül bir süzgeçten geçiren araştırmalara duyulan ihtiyaç varlığını korumaktadır. Bu araştırmanın amacı, kırsal kalkınma alanında öne çıkan güncel kuram ve yaklaşımları incelemektir. Ayrıca bu yaklaşımların Türkiye'deki uygulama alanlarındaki yansımalarını, fırsatlarını ve yapısal kısıtlarını nitel bir tasarımla değerlendirmektir. Doküman analizi yöntemine dayalı olarak yürütülen bu çalışmada ulusal ve uluslararası akademik yayınlar, OECD ve Avrupa Birliği politika belgeleri ile Türkiye'nin stratejik kalkınma planları bütüncül biçimde analiz edilmiştir. Çalışmada ilk olarak Yeni Kırsal Paradigma, katılımcı kalkınma, varlık temelli topluluk kalkınması, sosyal sermaye, çok düzeyli yönetim ve akıllı köy modelleri kuramsal boyutuyla ele alınmıştır. Ardından Türkiye'nin tarihsel süreçteki ilk geniş kapsamlı bölgesel kalkınma tecrübesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi'nden (GAP) başlanmıştır. Köykent Modeli, IPARD Programı, LEADER yaklaşımı ve kooperatifleşme pratikleri üzerinden Türkiye deneyimi analize tabi tutulmuştur. İnceleme sonucunda, Türkiye'deki kırsal kalkınma politika söylemlerinin Yeni Kırsal Paradigma ilkeleriyle büyük ölçüde paralellik gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak uygulamada yerel kurumsal kapasite yetersizlikleri, karar süreçlerine kısıtlı katılım, finansal sürdürülebilirlik sorunları ve kurumlar arası koordinasyon eksiklikleri bulunmaktadır. Bu nedenlerle beklenen bütüncül etkiye ulaşamadığı görülmüştür. Sonuç olarak, Türkiye'de etkin ve sürdürülebilir bir kırsal kalkınmanın tesisi için yerel yönetim mekanizmalarının güçlendirilmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Aynı zamanda kırsalda dijital dönüşümün desteklenmesi ve uygulamaların bağımsız izleme-değerlendirme sistemleriyle takibinin zorunlu olduğu vurgulanmıştır.

Başyuru Tarihi

21 Haziran 2026

Onay Tarihi

20 Ağustos 2026

Anahtar Kelimeler:

*Kırsal Kalkınma,
Yeni Kırsal Paradigma,
Katılımcı Kırsal
Kalkınma,
Sosyal Sermaye,
Yer Temelli Kalkınma.*

Makale Türü:

Araştırma Makalesi.

Önerilen Atıf:

Karadağlı, M. (2026). Kırsal kalkınmada yeni kuramlar ve yaklaşımlar: Türkiye incelemesi, *Siirt Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 17-40. <https://doi.org/10.5281/zenodo.22310138>

¹ Doktora Öğrencisi, Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Ana Bilim Dalı Şanlıurfa, Türkiye, mkaradagli15@harran.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0008-8281-7722>

New Theories and Approaches In Rural Development: A Case Study Of Türkiye

Mustafa Karadağlı¹

Abstract

Since the 1980s, the concept of rural development has evolved away from traditional approaches centered strictly on economic growth and agricultural production. It has reshaped itself around the principles of effective utilization of local resources, participatory governance, sustainability, and multi-sectoral development. This transformation process gained a robust theoretical foundation through the New Rural Paradigm conceptualized by the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). In the literature, rural development theories and field practices are frequently addressed in isolation. Thus, there is a continued need for comprehensive research that systematically evaluates the extent to which Turkey's practices align with the principles of the New Rural Paradigm. The purpose of this qualitative research study is to examine emerging theories and approaches in rural development. It also aims to evaluate their reflections, opportunities, and structural constraints within Turkey's application context. Conducted within a qualitative research design based on document analysis, this study comprehensively analyzes national and international academic publications, OECD and European Union policy documents, and Turkey's strategic development plans. First, the New Rural Paradigm, participatory development, asset-based community development, social capital, multi-level governance, and smart village models are discussed from a theoretical perspective. Subsequently, Turkey's experience is evaluated starting from the Southeastern Anatolia Project (GAP), which is the country's first extensive regional development experience in historical context. This is followed by the analysis of the Village-Town (Köykent) Model, IPARD Program, LEADER approach, and cooperative practices. The findings reveal that Turkey's rural development policy rhetoric largely aligns with the principles of the New Rural Paradigm. However, the expected holistic impact is diminished in practice due to local institutional capacity deficits, limited participation in decision-making processes, financial sustainability issues, and inter-institutional coordination gaps. Consequently, the study highlights that establishing effective and sustainable rural development in Turkey requires strengthening local governance mechanisms. It also emphasizes the necessity of supporting digital transformation in rural areas and tracking implementation through independent monitoring and evaluation systems.

Submitted

21 June 2026

Accepted

20 August 2026

Keywords:

*Rural Development,
New Rural Paradigm,
Participatory Rural
Development,
Social Capital,
Place-Based Development.*

Article type:

Research Article.

Önerilen Atf:

Karadağlı, M. (2026). New theories and approaches in rural development: A case study of Türkiye, *Siirt Journal of Social Research*, 5(2), 17-40. <https://doi.org/10.5281/zenodo.22310138>

¹ PhD Student, Harran University, Faculty of Science and Literature, Department of Geography, Şanlıurfa, Turkey, mkaradagli15@harran.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0008-8281-7722>

GİRİŞ

Kırsal alanlar, küreselleşme, teknolojik gelişmeler, iklim değişikliği ve demografik dönüşümün etkisiyle önemli bir değişim sürecine girmiştir. Günümüzde kırsal kalkınma yalnızca tarımsal üretim odaklı bir yaklaşım olarak görülmemekte, ekonomik çeşitlilik, yerel kaynakların etkin kullanımı, katılımcı yönetim ve sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda ele alınmaktadır. Bu dönüşüm, kırsal kalkınma politikalarının kuramsal temellerinin ve uygulama araçlarının yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmıştır (OECD, 2006).

Geleneksel yukarıdan aşağıya kalkınma politikalarının bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmada ve kırsal sorunlara kalıcı çözümler üretmede yetersiz kalması, yeni yaklaşımların gelişmesini hızlandırmıştır. Bu süreçte OECD tarafından geliştirilen Yeni Kırsal Paradigma, yer temelli kalkınma, çok aktörlü yönetim, ekonomik çeşitlilik ve yerel kapasitenin güçlendirilmesini kırsal kalkınmanın temel unsurları olarak öne çıkarmıştır.

Literatürde kırsal kalkınma kuramları ile Türkiye’de uygulanan GAP, IPARD, LEADER ve benzeri politikaları inceleyen çalışmalar bulunmakla birlikte, bu kuramsal dönüşümü Türkiye uygulamalarıyla birlikte OECD’nin Yeni Kırsal Paradigması çerçevesinde bütüncül olarak değerlendiren araştırmalar sınırlıdır. Bu araştırma, söz konusu boşluğu gidermeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda 1980 sonrası dönemde gelişen kırsal kalkınma yaklaşımları incelenmiş, Türkiye’deki kırsal kalkınma politikaları nitel doküman analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Bu amaç doğrultusunda araştırma aşağıdaki sorulara yanıt aramaktadır:

1. Geleneksel kırsal kalkınma anlayışından Yeni Kırsal Paradigma’ya geçiş sürecinde ortaya çıkan temel kuramsal ve yönetsel dönüşümler nelerdir?
2. Türkiye’de uygulanan kırsal kalkınma politikaları Yeni Kırsal Paradigma’nın temel ilkeleriyle ne ölçüde örtüşmektedir?
3. Türkiye’de kırsal kalkınma politikalarının uygulanmasında karşılaşılan temel yapısal sorunlar nelerdir?
4. Türkiye’nin kırsal kalkınma politikalarının daha etkin ve sürdürülebilir hâle getirilmesi için hangi politika önerileri geliştirilebilir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni ve Veri Kaynakları

Bu araştırma, 1980 sonrası dönemde kırsal kalkınmada yaşanan paradigma dönüşümünü ve bu dönüşümün Türkiye’deki yansımalarını inceleyen nitel bir çalışmadır. Araştırmada doküman analizi yöntemi benimsenmiş; verilerin toplanmasında sistematik literatür taraması, değerlendirilmesinde ise tematik analiz yaklaşımı uygulanmıştır. Veri geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla veri çeşitlendirmesi (*data triangulation*) ilkesi doğrultusunda 1980–2024 yıllarını kapsayan üç temel kaynak grubundan yararlanılmıştır. Bu kapsamda Web of Science, Scopus, ScienceDirect ve TR Dizin veri tabanlarında yer alan kavramsal akademik literatür; OECD, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan uluslararası kurumsal raporlar ile Türkiye Kalkınma Planları, GAP Bölge Kalkınma İdaresi raporları, IPARD Program dokümanları ve ilgili bakanlıkların strateji belgelerinden oluşan ulusal politika metinleri incelemeye dâhil edilmiştir. Dokümanların seçiminde, doğrudan yeni kırsal paradigma ile Türkiye’deki mekan-esaslı, katılımcı ve dijital dönüşüm odaklı uygulamaları konu alan resmi ve güvenilir nitelikteki kaynaklar esas alınmıştır.

KIRSAL KALKINMA TEORİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Kırsal kalkınma kuramları tarihsel süreçte belirgin paradigmatik dönüşümler geçirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası modernleşme teorisiyle şekillenen politikalar merkeziyetçi bir nitelik taşımaktadır. Bu politikalar esas olarak tarımsal verimlilik artışına odaklanmıştır. Söz konusu uygulamaların yetersiz kalması üzerine 1980’li yıllardan itibaren katılımcı yaklaşımlar öne çıkmıştır.

2000’li yıllarda OECD (2006) tarafından kavramsallaştırılan Yeni Kırsal Paradigma kırsal alanları yeniden tanımlamıştır. Bu yaklaşıma göre kırsal mekânlar çok sektörlü ve yer temelli (place-based) yapılarıdır. Aynı zamanda çok aktörlü yönetim ağlarına dayalı bütüncül alanlar olarak değerlendirilmektedir. Kuramsal evrimin temel parametreleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: *Kırsal Kalkınma Teorilerinin Tarihsel Gelişimi*

Dönem	Baskın Yaklaşım	Temel Amaç	Başlıca Aktör	Kalkınma Yönü
1950–1970	Modernizasyon Teorisi	Tarımsal üretimin artırılması ve mekanizasyon	Devlet / Merkezi Otorite	Yukarıdan Aşağıya
1970–1980	Bağımlılık Teorisi	Yapısal eşitsizliklerin ve bağımlılığın azaltılması	Devlet / Bölgesel Aktörler	Merkezi ve Eleştirel
1980–2000	Katılımcı Kalkınma	Yerel katılımın ve endojen kapasitenin güçlendirilmesi	Yerel topluluklar ve STK’lar	Aşağıdan Yukarıya
2000–...	Yeni Kırsal Paradigma	Sürdürülebilir, yer temelli ve çok sektörlü kalkınma	Çok aktörlü yönetim (Kamu-Özel-STK)	Ağ Tabanlı / Yatay Yönetişim

Kaynak: OECD (2006) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 1, kırsal kalkınmanın merkeziyetçi ve yalnızca tarımsal verimliliğe odaklanan “yukarıdan aşağıya” bir yapıdan; yer temelli (*place-based*), çok sektörlü ve çok aktörlü yönetim ağlarına dayalı bütüncül bir anlayışa evrildiğini göstermektedir.

Modernizasyon Teorisi ve Kırsal Kalkınma Paradigması

Modernizasyon teorisi; kalkınmayı, Batı merkezli teknolojik, ekonomik ve kurumsal modellerin transferiyle gerçekleşen doğrusal ve evrensel bir toplumsal dönüşüm süreci olarak tanımlamaktadır (Rostow, 1960). Geleneksel yapıdan modern sanayi toplumuna geçişi kaçınılmaz gören bu yaklaşım, rasyonelleşme ve sanayileşmeyi kalkınmanın ana itici gücü kabul etmektedir (Rostow, 1960). Kırsal kalkınma bağlamında ise tarımsal mekanizasyonun yaygınlaştırılmasını, girdi optimizasyonu ile verimlilik artışını, fiziki altyapı yatırımlarını ve serbest piyasa entegrasyonunu merkeze almıştır (Chambers, 1983).

Söz konusu stratejiler gelişmekte olan ülkelerde niceliksel üretim artışı sağlasa da zamanla ciddi yapısal kısıtlılıklar doğurmuştur (Oakley, 1991). Yukarıdan aşağıya planlama anlayışı; sermaye sahibi büyük üreticileri avantajlı kılarak gelir eşitsizliğini derinleştirmiş (Oakley, 1991), geleneksel üretim bilgilerini homojenleştirmiş (Chambers, 1983) ve yerel aktörleri karar alma süreçlerinden soyutlamıştır (Oakley, 1991). Karşılaşılan bu tıkanıklıklar ve ekolojik sorunlar, 1970’lerden itibaren kırsal kalkınma literatüründe katılımcı ve sürdürülebilir yaklaşımları öne çıkaran bir paradigma değişimini tetiklemiştir (Chambers, 1983).

Bağımlılık Teorisi ve Eleştirel Yaklaşımlar

1960’lı yılların sonundan itibaren Modernleşme Teorisinin tek tipleştirici ve doğrusal kalkınma paradigmasına bir tepki olarak biçimlenen Bağımlılık Teorisi; azgelişmişlik olgusunu, küresel kapitalist sistem bünyesindeki asimetrik güç ilişkilerinin yapısal bir tezahürü biçiminde

temellendirmektedir (Frank, 1967). Benzer bir yaklaşımla Dos Santos (1970), bağımlılık kavramını; çevre (periferi) ülkelerin ekonomik yapılarının, merkez ülkelerin genişleme ve büyüme dinamiklerine koşullandığı hiyerarşik bir ilişki biçimi olarak tanımlamaktadır. Bu teorik çerçevede kırsal alanlar; kentsel merkezlerin ve uluslararası pazarın düşük maliyetli hammadde ile işgücü tedarikçisi konumuna indirgenmekte, bu durum ise söz konusu bölgeleri kronik bir yapısal bağımlılık döngüsüne mahkûm etmektedir. Dolayısıyla kırsal kalkınma olgusunun, yalnızca niceliksel iktisadi büyümeye odaklanan dar kapsamlı yaklaşımlardan arındırılarak; kaynakların adil bölüşümünü, içsel kapasitenin geliştirilmesini ve yapısal bağımlılık kalıplarının tasfiyesini odağına alan bütüncül bir anlayışla yeniden kavramsallaştırılması gerekmektedir (Yenigül, 2017). Bağımlılık teorisinin modernleşme yaklaşımına yönelttiği temel yapısal eleştiriler Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2: Bağımlılık Teorisinin Modernleşme Yaklaşımına Yönelik Eleştirileri

Boyut	Modernleşme Yaklaşımı	Bağımlılık Teorisinin Eleştirel Görüşü
Kalkınma Anlayışı	Ekonomik büyüme tek başına kalkınmayı sağlar.	Büyüme tek başına kalkınmayı garanti etmez; adil dağılım esastır.
Kalkınma Süreci	Kalkınma doğrusal ve evrensel bir süreçtir.	Kalkınma ülkelerin tarihsel, mekânsal ve yapısal ilişkilerinden etkilenir.
Kentleşme ve Kır İlişkisi	Kentleşme refahı ve modernleşmeyi yaygınlaştırır.	Kentleşme kır aleyhine yeni eşitsizlikler ve sömürü alanları oluşturur.
Dış Sermaye ve Teknoloji	Dış yatırımlar ve sermaye transferi kalkınmayı hızlandırır.	Dış sermaye merkez-çevre bağımlılık ilişkilerini güçlendirebilir.
Devlet ve Yönetişim	Merkezi planlama ve teknoloji transferi yeterlidir.	Yerel kapasite, bölgesel dinamikler ve yapısal dönüşüm esastır.

Kaynak: Ray (1998) ve Yenigül (2017) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Bağımlılık teorisinin ortodoks kalkınma anlayışına getirdiği eleştiriler, kırsal kalkınma teorilerinin evriminde önemli bir aşama oluşturmuştur. Kuramsal açıdan her bir yaklaşımın sunduğu imkânlar ile beraberinde getirdiği kısıtların bütüncül olarak görülebilmesi amacıyla, kırsal kalkınma teorilerinin avantaj ve dezavantajları Tablo 3’te karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 3: Kırsal Kalkınma Kuramlarının Karşılaştırmalı Avantaj ve Dezavantaj Analizi

Kuram / Yaklaşım	Temel Avantajları (Güçlü Yönleri)	Temel Dezavantajları
Modernleşme Teorisi	Tarımsal üretimde hızlı niceliksel artış sağlar. Mekanizasyon ve teknoloji kullanımını yaygınlaştırır. Temel fiziksel altyapının kurulmasını hızlandırır.	Gelir adaletsizliğini ve bölgesel eşitsizlikleri derinleştirir. Yerel/geleneksel bilgiyi ve ekolojik dengeleri göz ardı eder. “Yukarıdan aşağıya” yapısı nedeniyle katılımı engeller.
Bağımlılık Teorisi	Yapısal eşitsizlikleri ve merkez-çevre sömürüsünü görünür kılar. Bölgesel kır-kent asimetrisine eleştirel bir bakış sunar. İçsel kaynakların korunmasının önemini vurgular.	Uygulanabilir ve yapıcı yerel politika araçları sunmada yetersiz kalır. Dışsal faktörlere aşırı odaklanarak yerel aktörlerin önelliğini göz ardı edebilir.
Katılımcı Kalkınma	Yerel sahiplenmeyi ve toplumsal katılımı artırır. Sosyal sermayeyi ve sivil toplum kapasitesini güçlendirir. İhtiyaç odaklı, esnek ve özgün projelerin üretilmesini sağlar.	Yerel güç elitlerinin süreci domine etme riski vardır (tokenizm). Ulusal düzeyde makro ölçekli altyapı hamleleri getirmede yavaş kalabilir.
Yeni Kırsal Paradigma	Tarım dışı kırsal ekonomiyi (turizm, yenilenebilir enerji vb.) harekete geçirir.	Yüksek kurumsal kapasite ve gelişmiş bürokratik koordinasyon gerektirir.

Kuram / Yaklaşım	Temel Avantajları (Güçlü Yönleri)	Temel Dezavantajları
	Çok sektörlü, yer temelli ve çok aktörlü yönetişi sağlar. Çevre ve ekolojik sürdürülebilirliği odak noktasına koyar.	Gelişmekte olan ülkelerde finansman yetersizliği ve merkeziyetçi dirençle karşılaşır.

Kaynak: Frank (1967), Dos Santos (1970), Oakley (1991), Chambers (1997), Ray (1998) ve Yenigül (2017) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, geleneksel teoriler üretim odaklı ve merkeziyetçi yapılarıyla hızlı fiziksel çıktılar sağlasa da toplumsal ve mekânsal eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Buna karşılık katılımcı ve yer temelli modern paradigmalar, sürdürülebilirlik ve yerel sahiplenme konularında üstünlük sağlamaktadır. Fakat yüksek kurumsal koordinasyon ve finansal derinlik gerektirmektedir. Bu teorik gelişim çizgisi, 2000'li yıllardan itibaren OECD tarafından kavramsallaştırılan Yeni Kırsal Paradigma'nın kuramsal zeminini oluşturmuştur.

Katılımcı Kırsal Kalkınma Yaklaşımı

1980'li yıllardan itibaren katılım olgusu kırsal kalkınmanın merkezine yerleşmiştir. Chambers (1997), kırsal toplulukların pasif kitleler yerine sürecin aktif öznelere olması gerektiğini savunur. Bu yaklaşım, dışsal modeller yerine yerel bilgi birikimini ve ihtiyaçları esas alır (Oakley, 1991).

Katılım kavramı, vatandaşların karar alma süreçlerini doğrudan şekillendirme kapasitesidir (Cornwall ve Gaventa, 2001). Katılımcı izleme yöntemleri yerel sahiplenmeyi artırır (Estrella ve Gaventa, 1998). Ancak etkili bir katılım için mevcut güç ilişkileri de dikkate alınmalıdır (Gaventa, 2006).

Bu anlayış günümüzde AB kırsal politikalarının da temel unsurudur. Nitekim LEADER yaklaşımı aşağıdan yukarıya yönetim modeli sunar (European Commission, 2023). Türkiye uygulamalarında da yerel katılım ile projelerin sürdürülebilirliği arasında pozitif ilişki mevcuttur (Yenigül, 2017). Buna karşın sahadaki uygulamalar genellikle sembolik danışma düzeyinde kalmaktadır. Yerel aktörlerin nihayi kararlardaki etkisi halen sınırlıdır. Katılımcı yaklaşımın temel özellikleri Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4: Katılımcı Kırsal Kalkınma Yaklaşımının Temel Özellikleri

Özellik	Açıklama
Katılım	Yerel halkın karar alma ve uygulama süreçlerine aktif olarak dahil edilmesi
Yerel Bilgi	Yerel deneyimlerin, bilgi birikiminin ve geleneksel uygulamaların değerlendirilmesi
Sahiplenme	Kalkınma projelerinin toplum tarafından benimsenmesi ve desteklenmesi
Güçlendirme	Yerel bireylerin ve toplulukların kapasitesinin geliştirilmesi
Şeffaflık	Karar alma ve uygulama süreçlerinin açık, hesap verebilir şekilde yürütülmesi
Sürdürülebilirlik	Kalkınmanın uzun vadeli ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin gözetilmesi

Kaynak: Chambers (1997), Oakley (1991), Cornwall ve Gaventa (2001), European Commission (2023) ve Yenigül (2017) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır

Tablo 4, katılımcı kırsal kalkınma yaklaşımının temel ilkelerini özetlemektedir. Bu modelde başarı, yerel halkın süreçleri sahiplenmesine bağlıdır. Süreçte geleneksel yerel bilgi birikimi esas alınır. Şeffaf ve hesap verebilir karar mekanizmaları toplumda güven yaratır. Tüm bu unsurlar aşağıdan yukarıya sürdürülebilir bir gelişim sağlar.

Varlık Temelli Topluluk Kalkınması Yaklaşımı

Varlık Temelli Topluluk Kalkınması (ABCD) modeli, toplulukların eksiklikleri yerine sahip

oldukları varlıklara odaklanır. İnsan, sosyal, doğal ve kültürel kaynaklar kalkınmanın temelidir. Sürdürülebilirlik dış yardımlarla değil, yerel potansiyelin harekete geçirilmesiyle sağlanır (Ata ve Dallı, 2024). Modelin temel bileşenleri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Varlık Temelli Topluluk Kalkınmasının Temel Unsurları

Varlık Türü	Açıklama
İnsan Sermayesi	Bireylerin sahip olduğu bilgi, beceri, eğitim düzeyi ve deneyim birikimi
Sosyal Sermaye	Toplum içerisindeki güven, iş birliği, dayanışma ve sosyal ağlar
Doğal Sermaye	Toprağa, suya, biyolojik çeşitliliğe ve diğer doğal kaynaklara dayalı varlıklar
Kültürel Sermaye	Geleneksel bilgi, yerel değerler, kültürel miras ve toplumsal kimlik unsurları
Kurumsal Sermaye	Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşu, kooperatifler ve diğer örgütlenme yapıları

Kaynak: Ata ve Dallı (2024) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 5, ABCD modelinin içsel kaynaklara dayalı yapısını özetlemektedir. Model, eldeki sermaye unsurlarını harekete geçirmeyi amaçlar. İnsan ve sosyal sermaye toplumsal dinamiği oluşturur. Doğal ve kültürel miras kalkınmanın özgün zeminini kurar. Kooperatifler ve yerel kurumlar ise bu varlıkları organize eder. Bu çerçevede, kırsal toplumların kendi potansiyelleriyle aşağıdan yukarıya kalkınabileceğini göstermektedir (Ata ve Dallı, 2024).

Yerel Kalkınma, Yerellik ve Bölgesel Kalkınma

1990'lı yıllardan itibaren kırsal kalkınmada yerellik kavramı öne çıkmıştır. Bu anlayış, her bölgenin kendine özgü ekonomik, sosyal ve ekolojik dinamiklere sahip olduğunu kabul eder (Ray, 1998). Kırsal kalkınma tek tip merkezi yatırımlarla sağlanamaz. Yerel bilgi birikimi, girişimcilik kapasitesi ve doğal kaynaklar sürecin temelidir. Bu nedenle yerel yönetimler, STK'lar ve kooperatifler ana aktör konumundadır (Karakılıçık, 2016). Yerel kalkınma anlayışının temel özellikleri Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Yerel Kalkınma Yaklaşımının Temel Özellikleri

Özellik	Açıklama
Yerellik	Bölgesel farklılıkların ve yerel dinamiklerin dikkate alınması
Katılım	Yerel aktörlerin karar alma ve uygulama süreçlerine katılması
İş Birliği	Kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında ortaklıkların geliştirilmesi
Esneklik	Yerel ihtiyaçlara ve koşullara uygun politika ve stratejilerin geliştirilmesi
Sürdürülebilirlik	Uzun vadeli ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınma hedeflerinin gözetilmesi
Yenilikçilik	Yerel girişimcilik, yenilikçilik ve inovasyon kapasitesinin desteklenmesi

Kaynak: OECD (2006) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 6, yerel kalkınmanın merkeziyetçi modellerden farklı olarak yerel potansiyeli merkeze aldığını göstermektedir. Türkiye'de bu anlayışın gelişmesinde AB uyum süreci ve kalkınma ajanslarının kuruluşu etkili olmuştur (Ökmen, 2021). Yenigül (2017) de yeni kırsal politikaların temelinde yerellik, katılım ve sürdürülebilirlik ilkelerinin yer aldığını vurgulamaktadır.

Kırsal Kalkınmada Yönetişim ve Kurumsal Dönüşüm

Kırsal kalkınma paradigmalarındaki değişim, yönetsel mekanizmaları da dönüştürmüştür. Geleneksel kamusal yapının merkeziyetçi ve dikey karar alma süreçleri geçerliliğini yitirmiştir. Günümüzde çok katmanlı yönetim yaklaşımı öne çıkmaktadır. Bu anlayış, farklı aktörlerin karar alma süreçlerine katılımını zorunlu kılar (OECD, 2006).

Yönetişim modeli; merkezi devleti, yerel yönetimleri, özel sektörü, üniversiteleri ve STK'ları ortak ağlarda buluşturur. Çok aktörlü bu iş birlikleri, kalkınma politikalarının toplumsal

kapsayıcılığını ve sahadaki meşruiyetini artırır. Böylece kırsal müdahalelerin uzun vadeli sürdürülebilirliği kurumsal güvenceye kavuşur. Yönetişim anlayışının temel bileşenleri Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Kırsal Kalkınmada Yönetişim Yaklaşımının Temel Unsurları

Unsur	Açıklama
Katılım	Farklı aktörlerin karar alma ve uygulama süreçlerine dahil edilmesi
Şeffaflık	Karar alma süreçlerinin açık ve erişilebilir biçimde yürütülmesi
Hesap Verebilirlik	Kurumların ve yöneticilerin faaliyetlerinden sorumlu tutulması
İş Birliği	Kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında ortaklıkların geliştirilmesi
Yerel Kapasite	Yerel kurumların ve toplulukların kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesi
Koordinasyon	Kurumlar ve paydaşlar arasında uyumlu çalışma mekanizmalarının oluşturulması

Kaynak: OECD (2006) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 7, yönetişimin kalkınmayı devlet odaklı olmaktan çıkarıp çok aktörlü bir süreçle dönüştürdüğünü özetlemektedir. Bu kurumsal evrim; modernizasyondan başlayıp katılımcı, varlık temelli ve yerel kalkınma modellerinden geçerek Yeni Kırsal Paradigma’nın zeminini oluşturmuştur.

YENİ KIRSAL PARADİGMA VE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Yeni Kırsal Paradigma

Kırsal kalkınmada son dönemin öne çıkan kuramsal yaklaşımı OECD tarafından geliştirilen Yeni Kırsal Paradigma’dır. OECD (2006), politikaların yalnızca tarımsal üretime odaklanmasını yetersiz bulmaktadır. Kırsal alanlar ekonomik çeşitlilik, yaşam kalitesi, kurumsal kapasite ve ekolojik sürdürülebilirlik boyutlarıyla bütüncül ele alınmalıdır.

Bu paradigmanın doğuşunda küreselleşme, teknolojik dönüşüm, nüfusun yaşlanması, göç ve ekonominin çeşitlenmesi etkili olmuştur. OECD (2020), kırsal kalkınmanın salt makroekonomik büyüme göstergeleriyle ölçülemeyeceğini belirtmektedir. Sosyal kapsayıcılık, çevresel sürdürülebilirlik ve yönetim kapasitesi de temel bileşenlerdir. OECD (2024) ise dijitalleşme, yeşil dönüşüm, yerel yenilik ve çok düzeyli yönetim mekanizmalarının stratejik önemine vurgu yapmaktadır. Geleneksel anlayış ile Yeni Kırsal Paradigma arasındaki farklar Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8: Eski (Geleneksel) ve Yeni Kırsal Paradigma’nın Karşılaştırılması

Analiz Boyutu / Özellik	Eski (Geleneksel) Paradigma	Yeni Kırsal Paradigma
Politika Odağı	Sektörel odaklı (yalnızca tarım ve hayvancılık)	Yer ve bölge temelli (place-based) bütüncül kalkınma
Temel Amaç	Tarımsal üretim miktarını ve verimliliği artırmak	Kırsal rekabet gücünü, yaşam kalitesini ve refahı yükseltmek
Müdahale Araçları	Doğrudan sübvansiyonlar, taban fiyat ve destekleme politikaları	Stratejik altyapı yatırımları, yenilikçilik (inovasyon) ve yerel kapasite geliştirme
Yönetim Mimarisi	Merkeziyetçi, yukarıdan aşağıya (top-down) idare	Çok düzeyli ve çok aktörlü yönetim (multi-level governance)
Ekonomik Yapı	Tek sektörlü (monokültür) kırsal ekonomi	Çok sektörlü (turizm, yenilenebilir enerji, e-ticaret) ve çeşitlendirilmiş ekonomi
Temel Aktörler	Merkezi devlet organları ve geleneksel üreticiler/çiftçiler	Kamu kurumları, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve yerel topluluklar

Kaynak: OECD (2006) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 8, yeni paradigmanın kırsal kalkınmayı esnek ve dinamik bir süreç olarak ele aldığını göstermektedir. Bu yaklaşım ekonomik büyümenin yanında sosyal bütünleşmeyi, çevresel sürdürülebilirliği ve yerel kapasite gelişimini esas alır. Güncel OECD (2024) raporlarında kırsal bölgelerin krizlere karşı dayanıklılığı (*resilience*), dijital altyapı erişimi ve yeşil dönüşüm (*green transition*) öne çıkarılmaktadır. Bu vurgular Yeni Kırsal Paradigma'nın geçerliliğini koruduğunu ve derinleştiğini göstermektedir.

Sosyal Sermaye ve Ağ Yaklaşımları

Sosyal sermaye, Yeni Kırsal Paradigma'nın temel kuramsal bileşenlerindendir. Bireyler ve kurumlar arasındaki güveni, iş birliği ağlarını, karşılıklılık normlarını ve ortak hareket etme kapasitesini ifade eder. Putnam (1993, 2000), sosyal sermayenin demokratik kurumların etkinliğini artırdığını, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğine katkı sunduğunu ve zayıflayan sosyal ağların yerel kapasiteyi olumsuz etkilediğini vurgular. Günümüz literatürü de kalkınmayı yalnızca mali kaynaklarla değil, kurumsal güven ve sosyal ağlarla açıklamaktadır.

Kırsal alanda sosyal sermaye; kooperatifler, üretici birlikleri, kadın örgütleri ve yerel kalkınma birlikleri gibi yapılarla somutlaşır. Bu yapılar aktörler arası güveni güçlendirir ve bilgi paylaşımını kolaylaştırır (Kuştepe & Yıldırım, 2020). Ayrıca güçlü sosyal ağlar ve kurumsal iş birliği, kırsal toplumların dışsal şoklara karşı dayanıklılığını artırmaktadır (Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, 2025). Sosyal sermayenin kırsal kalkınmaya katkıları Tablo 9'da sınıflandırılmıştır.

Tablo 9: Sosyal Sermayenin Kırsal Kalkınmaya Katkıları

Sosyal Sermaye Unsuru	Kırsal Kalkınmaya Katkısı
Güven	Yerel aktörler arasında güven ortamını güçlendirerek iş birliğini artırır, işlem maliyetlerini düşürür ve ortak yatırımları kolaylaştırır.
Sosyal Ağlar	Bilgi, deneyim ve yeniliklerin paylaşımını hızlandırarak ulusal ve uluslararası destek programlarına erişimi kolaylaştırır.
Katılım ve Sahiplenme	Yerel halkın karar alma süreçlerine katılımını artırır, projelerin benimsenmesini ve uzun dönemli sürdürülebilirliğini destekler.
Kolektif Eylem ve Dayanışma	Kriz durumlarında toplumsal dayanıklılığı artırır, ortak kaynakların sürdürülebilir yönetimini ve imce kültürünün kurumsallaşmasını sağlar.
Stratejik Ortaklıklar	Kamu, özel sektör, yerel yönetimler ve sivil toplum arasındaki iş birliğini güçlendirerek çok aktörlü yönetim yapılarının etkinliğini artırır.
Gönüllülük ve Ortak Normlar	Toplumsal sorumluluk bilincini geliştirir, kültürel mirasın korunmasını destekler ve sosyal bütünleşmeye katkı sağlar.

Kaynak: Putnam (1993, 2000) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 9, sosyal sermayenin ekonomik kalkınmayı doğrudan etkilediğini göstermektedir. Projelerde güven ve iş birliği başarının kritik parametreleridir. Kadın kooperatifleri, üretici birlikleri ve Yerel Eylem Grupları bu yapının kurumsal yansımalarıdır. Ancak Türkiye kırsalında içe dönük (bağlayıcı) sosyal sermaye güçlü iken, dışa dönük (köprü kurucu) sosyal sermaye ve kurumsal güven zayıftır. Bu durum örgütlenmeyi ve dış fonlardan yararlanmayı sınırlandırmaktadır (Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, 2025).

Dijitalleşme ve Akıllı Köy Yaklaşımı

Dijital teknolojiler, kırsal kalkınma politikalarının içeriğini ve araçlarını dönüştürmüştür. Bilgi teknolojilerinin yaygınlaşması; üretim, eğitim, sağlık ve pazarlamada yeni fırsatlar yaratmıştır. Bu

kapsamda Avrupa Birliği tarafından geliştirilen Akıllı Köy (*Smart Village*) yaklaşımı, yenilikçi bir model olarak öne çıkmaktadır (European Commission, 2018).

Akıllı Köy modeli, dijital teknolojilerin kırsal yaşamda etkin kullanımını ve sorunlara yenilikçi çözümler üretilmesini amaçlar (European Commission, 2017). Model yalnızca teknoloji transferini değil; yerel katılımı, dijital girişimciliği ve sosyal sürdürülebilirliği de kapsar. OECD (2018, 2024), kırsaldaki dijital uçurumun (*digital divide*) kalkınma önündeki temel engellerden biri olduğunu belirtmekte; geniş bant erişim ile dijital becerilerin önemine dikkat çekmektedir.

Türkiye’deki araştırmalar da benzer bulgular sunmaktadır. TÜİK (2023) verileri kırsalda internet kullanımının arttığını ancak kır-kent arasındaki altyapısal farkların sürdüğünü göstermektedir. Öztaş Karlı ve diğerleri (2024), Vodafone Akıllı Köy uygulamasını somut bir başarı örneği olarak değerlendirmektedir. Cömertler (2024) teknolojinin tek başına yeterli olmadığını, sürecin sosyo-kültürel koşullarla bütünleşen ve kurumsal dönüşümü kapsayan bütüncül bir anlayışla yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Dijitalleşmenin kırsal kalkınmaya sunduğu katkılar Tablo 10’da özetlenmiştir.

Tablo 10: Dijitalleşmenin Kırsal Kalkınmaya Katkısı

Uygulama Alanı	Kırsal Kalkınmaya Katkısı
Akıllı Tarım ve Hassas Üretim	Verimliliğin artırılması, girdi maliyetlerinin azaltılması ve doğal kaynak kullanımında tasarruf sağlanması.
E-Ticaret ve Dijital Pazarlama	Aracıları ortadan kaldırarak yerel üreticilerin ulusal ve uluslararası pazarlara doğrudan erişimini kolaylaştırması.
Uzaktan Eğitim ve Dijital Okuryazarlık	İnsan kaynağının eğitim hizmetlerine erişiminin genişlemesi ve fırsat eşitliğinin güçlenmesi.
Tele-Sağlık ve E-Hizmetler	Temel sağlık hizmetlerine erişimin artırılması ve coğrafi engellerin azaltılması.
Dijital Girişimcilik	Tarım dışı yeni iş alanları ile yazılım ve hizmet odaklı istihdam fırsatlarının oluşması.
E-Devlet ve Kamu Entegrasyonu	Bürokratik işlemlerin hızlanması ve kamu hizmetlerine daha kolay, düşük maliyetli erişim.

Kaynak: European Commission (2021a) ve OECD (2023) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 10, dijital dönüşümün kırsal kalkınmaya çok yönlü katkılar sunduğunu göstermektedir. Buna karşın altyapı yetersizlikleri, yüksek ekipman maliyetleri ve yaşlanan nüfusun dijital okuryazarlık kısıtları temel engeller olarak varlığını korumaktadır.

Kadın Kooperatifleri, Kadın Girişimi ve Yerel Kalkınma

Yeni kırsal kalkınma literatüründe kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımı, kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınmanın temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Kırsal kadınların üretim, girişimcilik ve yönetim süreçlerinde aktif yer alması, hane halkı refahını artırmakta ve yerel kapasiteyi güçlendirmektedir. Bu bağlamda kadın kooperatifleri; kadın emeğinin görünür kılınması, gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve sosyal sermayenin geliştirilmesinde stratejik yapılar olarak öne çıkmaktadır (Duguid vd., 2015).

Türkiye’de kadın kooperatifleri, Yeni Kırsal Paradigma’nın “aşağıdan yukarıya” ve “çok aktörlü” ilkeleriyle uyumlu bir model sunmaktadır. Bu yapılar, kadınların ekonomik bağımsızlığını güçlendirirken yerel karar alma süreçlerindeki etkilerini de artırmaktadır. Gıda, tarımsal işleme, el sanatları ve kırsal turizm gibi alanlarda faaliyet gösteren kooperatifler, yerel ekonominin çeşitlenmesine önemli katkılar sağlamaktadır (FAO, 2023).

Dijital dönüşüm, kadın kooperatiflerinin pazar erişimini önemli ölçüde genişletmiştir. E-ticaret platformları ve sosyal medya kanalları, ürünlerin doğrudan tüketiciye ulaştırılmasını kolaylaştırarak kırsal kadınların yenilikçi girişimcilik ağlarına entegrasyonunu desteklemektedir (UNDP, 2022). Kadın kooperatiflerinin kırsal kalkınmaya katkıları Tablo 11’de özetlenmektedir.

Tablo 11: Kadın Kooperatiflerinin Kırsal Kalkınmaya Katkıları

Katkı Alanı	Kırsal Kalkınmaya Etkisi
Gelir Artışı ve Mülkiyet	Kadınların ekonomik güçlenmesine, hane halkı gelirinin yükselmesine ve kırsal yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlar.
Yerel İstihdam	Tarım dışı ve katma değerli alanlarda yeni iş olanakları ile mikro/KOBİ faaliyetlerinin gelişmesini destekler.
Sosyal Katılım ve Karar Alma	Kadınların yerel yönetim mekanizmalarına ve karar alma süreçlerine katılımını artırır.
Girişimcilik ve İnovasyon	Yerel ürünlerin işlenmesi ve markalaşması süreçlerinde kadın girişimciliğini teşvik eder.
Sosyal Sermaye ve Dayanışma	Kadınlar arasında güven, karşılıklı yardımlaşma ve sivil örgütlenme kapasitesini güçlendirir.
Dijitalleşme ve E-Ticaret	Dijital okuryazarlığı artırarak e-ticaret ve ulusal/uluslararası pazar entegrasyonunu geliştirir.

Kaynak: FAO (2023), United Nations Development Programme (2022b) ve UN Women (2024) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 11, kadın kooperatiflerinin ekonomik ve toplumsal boyutlarda eş zamanlı etki yarattığını göstermektedir. Bu model, kadınları pasif yararlanıcı konumundan çıkararak yerel kalkınmanın aktif öznesi hâline getirmektedir.

Kırsal Turizm, Coğrafi İşaretler ve Yaratıcı Ekonomi

Yeni Kırsal Paradigma, kırsal ekonominin yalnızca tarıma dayalı tek sektörlü yapıdan çıkarılarak çeşitlendirilmesini savunmaktadır (OECD, 2006). Bu kapsamda kırsal turizm, coğrafi işaretler ve yaratıcı ekonomi uygulamaları bölgesel rekabet gücünü artıran stratejik araçlar olarak öne çıkmaktadır. Kırsal turizm, doğal ve kültürel değerleri ekonomik girdiye dönüştürerek tarım dışı istihdam yaratmakta ve göç baskısını azaltmaktadır (Kuşat, 2016). Coğrafi işaretli ürünler yerel üretimin özgünlüğünü koruyup katma değer sağlarken (Gökovalı, 2010); yaratıcı ekonomi ise somut ve somut olmayan mirası yenilikçi ürünlere dönüştürerek yerel kimliği ve girişimciliği desteklemektedir. Kırsal turizm ve yaratıcı ekonominin kalkınmaya sağladığı başlıca katkılar Tablo 12’de özetlenmiştir.

Tablo 12: Kırsal Turizm ve Yaratıcı Ekonominin Kırsal Kalkınmaya Katkıları

Katkı Alanı	Kırsal Kalkınmaya Yönelik Açıklama
Yeni İstihdam Alanları	Turizm, konaklama, rehberlik ve el sanatları aracılığıyla genç ve kadın nüfusa alternatif iş olanakları yaratır.
Gelir Çeşitlendirmesi	Tarımsal gelire bağımlılığı azaltarak mevsimsel riskleri dengeler ve hane halkı gelirini yükseltir.
Coğrafi İşaret Entegrasyonu	Yöresel ürünlerin katma değerini, tanınırlığını ve pazar değerini artırarak yerel üreticiyi korur.
Kültürel Mirasın Korunması	Geleneksel mimari, yerel bilgi birikimi, el sanatları ve somut olmayan kültürel değerlerin yaşatılmasını sağlar.
Kadın ve Genç Girişimciliği	Kırsal mikro-girişimciliği teşvik ederek kadınların ve gençlerin ekonomik hayata katılımını destekler.
Göçün Yerinde Önlenmesi	Yaşam kalitesini ve gelir imkânlarını artırarak kırsaldan kente göçü yavaşlatır.

Katkı Alanı	Kırsal Kalkınmaya Yönelik Açıklama
Yerel Destinasyon Markalaşması	Bölgesel kimliği güçlendirir, mekânın cazibesini ve destinasyon değerini artırır.
Kaynak: UNESCO (2022) ve UN Tourism (2024) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.	

Tablo 12, söz konusu uygulamaların yalnızca gelir artışı sağlamayıp kültürel koruma, markalaşma ve demografik istikrar boyutlarında da bütüncül bir dönüşüm yarattığını göstermektedir. Bu yapı, Yeni Kırsal Paradigma'nın mekân ve insan odaklı çok sektörlü modellere geçişini desteklemektedir.

TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA UYGULAMALARI

Türkiye'de kırsal kalkınma politikaları, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ağırlıklı olarak tarımsal üretimi artırmaya ve fiziki altyapı yetersizliklerini gidermeye odaklı merkezîyetçi bir çizgide ilerlemiştir. 1980'lerden itibaren küreselleşme ve yerelleşme dinamikleriyle başlayan, 2000'li yıllarda ise Avrupa Birliği uyum süreci ve OECD metinleriyle hız kazanan süreçte, kırsal kalkınma anlayışında söylem düzeyinde belirgin bir paradigma kayması yaşanmıştır. Bu bölümde Yeni Kırsal Paradigma'nın ilke ve bileşenlerinin Türkiye'deki bölgesel, kurumsal ve sosyo-ekonomik uygulamalardaki karşılıkları eleştirel bir bakış açısıyla incelenmektedir.

Bu dönüşümün en kapsamlı örneği, Türkiye'nin tarihsel süreçteki ilk büyük ölçekli bölgesel kalkınma deneyimi olan Güneydoğu Anadolu Projesi'dir (GAP). Aşağıda öncelikle GAP'ın evrimi ele alınmakta; ardından IPARD Programı, kadın kooperatifleri, kırsal turizm ve KOBİ finansmanı gibi uygulamalar üzerinden Yeni Kırsal Paradigma'nın saha yansımaları değerlendirilmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Türkiye'de kırsal kalkınma politikaları, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren ağırlıklı olarak fiziki altyapının güçlendirilmesi ve tarımsal üretimin artırılması hedeflerine dayalı merkezîyetçi bir anlayışla şekillenmiştir. 1980'li yıllardan itibaren küreselleşme ve yerelleşme dinamiklerinin etkisiyle bu anlayış değişmeye başlamış; 2000'li yıllarda ise Avrupa Birliği uyum süreci ve OECD'nin geliştirdiği kuramsal çerçevelerin katkısıyla kırsal kalkınma alanında belirgin bir paradigma kayması yaşanmıştır. Bu dönüşümün en kapsamlı ve uzun soluklu örneği Güneydoğu Anadolu Projesi'dir (GAP).

GAP, Türkiye'nin en geniş ölçekli bölgesel kalkınma girişimidir. Proje, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsayan Fırat ve Dicle havzalarının su ve toprak kaynaklarına dayalı entegre bir kalkınma programı olarak tasarlanmıştır. Benek (2009), GAP'ı bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmayı amaçlayan çok boyutlu bir girişim olarak tanımlamaktadır. Projenin ilk aşamasında hidroelektrik enerji üretimi ve sulama altyapısının inşası öncelikli hedefler arasında yer almıştır.

1989 yılında kabul edilen GAP Master Planı ile projenin kapsamı önemli ölçüde genişlemiştir (Benek, 2006). Bu planla birlikte GAP, yalnızca enerji ve sulama yatırımlarıyla sınırlı kalmayıp sanayi, eğitim, sağlık, çevre ve sosyal kalkınma bileşenlerini de içeren bütüncül bir bölgesel kalkınma modeline dönüşmüştür. Özok-Gündoğan (2005), projenin zaman içinde fiziksel altyapı odaklı bir yaklaşımdan uzaklaşarak insan merkezli ve çok sektörlü bir kalkınma anlayışını benimsediğini vurgulamaktadır.

Şanlıurfa ve Harran Ovası'nda sulama altyapısının yaygınlaşmasıyla birlikte sulu tarıma geçiş

hızlanmış; pamuk, mısır ve endüstriyel sebze üretiminde önemli artışlar kaydedilmiştir. Benek (2005), bu sürecin çırçır, tekstil, yem ve gıda gibi tarıma dayalı sanayi kollarının gelişimine de zemin hazırladığını belirtmektedir. Fiziki yatırımların yanı sıra, Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) aracılığıyla sosyal kalkınma hedefleri de hayata geçirilmiştir. Bilgen (2019), ÇATOM'ların kadınların toplumsal ve ekonomik hayata katılımını artırmada ve yerel sosyal kapasitenin güçlendirilmesinde etkili bir araç işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte proje, finansal kısıtlar, uygulama aksaklıkları ve kurumsal koordinasyon sorunları nedeniyle hedeflenen sürede tamamlanamamıştır. Bilgen (2018), merkezi bürokrasi ile yerel aktörler arasındaki koordinasyon yetersizliklerine ve topraksız mülkiyet yapısının yarattığı yapısal engellere dikkat çekmektedir. Aynı çalışmada, aşırı sulamaya bağlı çoraklaşma gibi ekolojik sorunların öngörülemeyen maliyetler doğurduğu da vurgulanmaktadır. Bu sınırlılıklara rağmen GAP, OECD'nin Yeni Kırsal Paradigma'sının temel ilkeleriyle teorik düzeyde önemli ölçüde örtüşmektedir. Projenin tarihsel evrimi ve etkileri Tablo 13'te özetlenmiştir.

Tablo 13: GAP'ın Tarihsel Dönüşüm Süreci ve Temel Bileşenleri

Dönem	Temel Odak	Başlıca Faaliyetler
İlk Dönem	Enerji ve Sulama	Barajlar, hidroelektrik santraller ve temel sulama altyapısının kurulması
İkinci Dönem	Tarımsal Kalkınma	Ürün çeşitliliğinin artırılması, endüstriyel bitki üretimi ve verimlilik artışı
Üçüncü Dönem	Sosyal Kalkınma	ÇATOM'lar, eğitim, sağlık, kadın ve genç odaklı sosyal projelerin yaygınlaştırılması
Güncel Dönem	Entegre Bölgesel Kalkınma	Yerel kapasite geliştirme, dijitalleşme, kırsal girişimcilik ve çevresel sürdürülebilirlik

Kaynak: Benek (2005, 2006, 2009), Özok-Gündoğan (2005) ve Bilgen (2018) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 13'te, özetlenen tarihsel süreç projenin sektörel ve kurumsal açıdan katettiği mesafeyi ortaya koymaktadır. Bu evrimsel dönüşüm zamanla kırsal yapının tüm bileşenlerine doğrudan yansımıştır. Sürecin ekonomik, sosyal, beşerî ve mekânsal katmanlarda meydana getirdiği geniş kapsamlı çıktılar Tablo 14'te gösterilmiştir.

Tablo 14: GAP'ın Kırsal Kalkınmaya Çok Boyutlu Etkileri

Etki Boyutu	Kırsal Kalkınmaya Yönelik Yansımaları
Tarımsal Üretim	Genişleyen sulama yatırımları sayesinde ürün verimliliğinde ve üretim miktarında belirgin artış
Gelir Düzeyi	Hane halkı gelir seviyelerinin yükselmesi ve tarıma dayalı katma değer artması
İstihdam	Tarım, tarıma dayalı sanayi ve hizmet sektörlerinde yerel ölçekli yeni iş olanaklarının yaratılması
Eğitim ve İnsan Kaynağı	Sosyal altyapı ve eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılmasıyla beşerî sermayenin geliştirilmesi
Sosyal Yapı ve Kapsayıcılık	Kadınların ve gençlerin ekonomik ve sosyal hayata katılımının ÇATOM vb. yapılarla desteklenmesi
Fiziksel Altyapı	Sulama, ulaşım, lojistik, enerji ve çevre altyapı yatırımlarının niteliksel olarak geliştirilmesi
Bölgesel Kalkınma	Bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına ve yerel direncin artırılmasına katkı

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (2024) ve OECD (2006) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 13 ve 14, birlikte değerlendirildiğinde GAP'ın mühendislik odaklı bir projeden yer temelli bir kalkınma modeline dönüştüğü anlaşılmaktadır. Proje ekonomik, sosyal ve kurumsal boyutları bütünleştiren bir yapı kazanmıştır. Uygulamanın uzun dönemli başarısı ekolojik dengenin

korunmasına bağlıdır. Yerel katılım mekanizmalarının güçlendirilmesi ve çok aktörlü koordinasyonun etkin yönetilmesi kritik önem taşımaktadır.

IPARD Programı

IPARD (Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı), Türkiye’de çok sektörlü ve katılımcı kırsal kalkınmanın en sistematik araçlarından biridir. European Commission (2021b), programın tarımsal işletmelerin modernizasyonunu, gıda işleme altyapısının geliştirilmesini, kırsal turizmin yaygınlaştırılmasını ve mikro girişimciliği hedeflediğini belirtmektedir. European Commission (2023) ise sağlanan hibelerin özellikle genç ve kadın girişimciliğini destekleyerek kırsal istihdamın artırılmasına katkı sunduğunu vurgulamaktadır.

Programın Yeni Kırsal Paradigma açısından en stratejik unsuru, LEADER yaklaşımı kapsamında oluşturulan Yerel Eylem Grupları’dır (YEG). Bu gruplar kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirerek aşağıdan yukarıya işleyen katılımcı bir yönetim modeli sunmaktadır. Bununla birlikte yüksek bürokratik prosedürler, proje hazırlama süreçlerinin karmaşıklığı ve küçük üreticilerin finansmana erişimde yaşadığı güçlükler, programın etkisini sınırlandırmaktadır. IPARD’ın desteklediği temel faaliyet alanları Tablo 15’te sunulmuştur.

Tablo 15: IPARD Programının Desteklediği Temel Alanlar

Destek Alanı	Amaç
Tarımsal İşletmeler	İşletmelerin modernizasyonu ve verimliliğin artırılması
Hayvancılık	Hayvansal üretim kapasitesinin ve rekabet gücünün geliştirilmesi
Gıda İşleme	Katma değeri yüksek ürünlerin teşvik edilmesi
Kırsal Turizm	Ekonomik çeşitlilik ve yeni gelir kaynaklarının oluşturulması
Yenilenebilir Enerji	Çevresel sürdürülebilirlik ve enerji verimliliğinin desteklenmesi
Yerel Ürünler	Bölgesel markalaşma ve yerel ürünlerin pazarlanmasının güçlendirilmesi
Mikro İşletmeler	Yerel girişimcilik ve küçük ölçekli işletmelerin geliştirilmesi

Kaynak: European Commission (2020, 2021b, 2023) ve Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (2024) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 15, incelendiğinde, IPARD’ın klasik tarımsal hibe kalıplarının ötesine geçerek kırsal alanı çok yönlü bir ekonomik ekosistem olarak ele aldığı görülmektedir. Program; üretim aşamasından gıda işlemeye, yenilenebilir enerjiden kırsal turizme uzanan geniş bir yelpazede yatırımları teşvik etmektedir. Bu yaklaşım, tek bir sektöre bağımlı kırsal yapıların kırılganlığını azaltarak yerel ekonominin direnç kazanmasına imkân tanımaktadır.

IPARD kapsamında yürütülen bu geniş ölçekli müdahalelerin kavramsal altyapısını ve teorik ilkelerle temasını değerlendirmek amacıyla, uygulamanın Yeni Kırsal Paradigma ile olan uyumu Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 16: IPARD Programının Yeni Kırsal Paradigma İlkeleriyle Uyumu

Yeni Kırsal Paradigma İlkesi	IPARD Uygulaması
Ekonomik Çeşitlilik	Turizm, yenilenebilir enerji, kırsal işletmeler ve yerel ürün destekleri
Yerel Kalkınma	Yerel ihtiyaçlara dayalı yatırım projelerinin desteklenmesi
Sürdürülebilirlik	Çevre dostu üretim tekniklerinin teşvik edilmesi
Katılım	Yerel aktörlerin proje süreçlerine dâhil edilmesi
Kurumsal Kapasite	Eğitim, danışmanlık ve teknik destek faaliyetleri
Rekabet Gücü	Modernizasyon yatırımlarının desteklenmesi

Kaynak: OECD (2006) ve Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (2024) temel alınarak yazar tarafından

hazırlanmıştır.

Tablo 16’da sunulan karşılaştırma, IPARD’ın çağdaş kırsal kalkınma yaklaşımının temel prensipleriyle üst düzey bir uyum sergilediğini ortaya koymaktadır. Özellikle LEADER yaklaşımı ve YEG’ler kanalıyla sağlanan katılım ve kurumsal kapasite vurgusu, yerel aktörlerin kendi kalkınma gündemlerini belirlemelerine zemin hazırlamaktadır. Bununla birlikte; ekonomik çeşitlilik, sürdürülebilirlik ve rekabet gücü ekseninde sunulan destekler, kırsal alanın sermaye birikimini ve yenilik kapasitesini artırmada stratejik bir işlev görmektedir.

LEADER Yaklaşımı ve Yerel Eylem Grupları

LEADER (Liaison Entre Actions de Développement de l’Économie Rurale) yaklaşımı, Avrupa Birliği’nin kırsal kalkınma politikalarının en yenilikçi araçlarından biridir. Yaklaşım, yerel potansiyelin harekete geçirilmesini ve karar alma süreçlerine yerel aktörlerin katılımını esas alan “aşağıdan yukarıya” (bottom-up) bir kalkınma modeline dayanmaktadır. Temel amacı, kamu kurumları, yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliğini güçlendirerek sürdürülebilir kırsal kalkınmayı desteklemektir (European Commission, 2023). Ray (2000), LEADER yaklaşımını yerel yenilik kapasitesini geliştiren bir “kırsal kalkınma laboratuvarı” olarak tanımlamaktadır.

Türkiye’de LEADER yaklaşımı, IPARD Programı kapsamında Yerel Eylem Grupları (YEG) aracılığıyla uygulanmaktadır (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu [TKDK], 2024). Yerel Eylem Grupları, kamu, özel sektör ve sivil toplum temsilcilerinin ortak katılımıyla yerel kalkınma stratejilerini hazırlamakta ve uygulamaktadır. Bu yönüyle LEADER yaklaşımı, Yeni Kırsal Paradigma’nın katılımcı yönetim, sosyal sermaye ve yer temelli kalkınma ilkeleriyle büyük ölçüde örtüşmektedir (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2006). Dax ve Oedl-Wieser (2016) da bu tür yerel iş birliği modellerinin kırsal inovasyon ve kurumsal kapasitenin gelişmesine önemli katkılar sağladığını belirtmektedir.

LEADER kapsamında kırsal turizm, yerel ürünlerin markalaştırılması, kadın ve genç girişimciliği ile kültürel mirasın korunmasına yönelik projeler desteklenmektedir. Bu uygulamalar ekonomik çeşitliliği artırmakta, sosyal sermayeyi güçlendirmekte ve yerel kalkınmayı desteklemektedir (European Network for Rural Development, 2019; TKDK, 2024). Ancak yerel kurumsal kapasitenin sınırlı olması, proje hazırlama deneyimindeki yetersizlikler ve bürokratik süreçler uygulamanın etkinliğini sınırlandırmaktadır (TKDK, 2024). Buna rağmen LEADER yaklaşımı, yerel yönetimi güçlendiren yapısıyla Türkiye’de Yeni Kırsal Paradigma’nın en önemli uygulama araçlarından biri olarak öne çıkmaktadır (OECD, 2006).

LEADER yaklaşımının Türkiye’deki kırsal kalkınma politikalarına entegrasyonunu ve teorik dayanaklarını somutlaştırmak amacıyla, uygulamanın Yeni Kırsal Paradigma ilkeleriyle olan boyutsal eşleşmesi Tablo 17’de sunulmaktadır.

Tablo 17: LEADER Yaklaşımı ve Yerel Eylem Gruplarının Yeni Kırsal Paradigma Açısından Değerlendirilmesi

Temel İlke	LEADER Yaklaşımındaki Karşılığı
Yerel Katılım	Yerel Eylem Grupları aracılığıyla karar alma süreçlerine katılım
Yer Temelli Kalkınma	Bölgenin ihtiyaçlarına uygun yerel kalkınma stratejileri
Çok Aktörlü Yönetişim	Kamu, özel sektör ve sivil toplum iş birliği
Sosyal Sermaye	Yerel güven, iş birliği ve ortaklıkların geliştirilmesi
Ekonomik Çeşitlilik	Kırsal turizm, yerel ürünler ve mikro girişimcilik
Sürdürülebilirlik	Çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin birlikte gözetilmesi

Kaynak: European Commission (2023), OECD (2006) ve Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (2024) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 17, bütüncül olarak incelendiğinde, LEADER modelinin yalnızca finansal bir destek mekanizması olmadığı, doğrudan kırsal yönetim kültürünü dönüştüren bir kaldıraç işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Özel sektör, sivil toplum ve kamunun YEG çatısı altında kurduğu çok aktörlü yapı, yerel ölçekte sosyal sermayeyi pekiştirmektedir. Bölgeye özgü dinamikleri temel alan yerel kalkınma stratejileri ise merkeze bağımlı planlama anlayışının ötesine geçerek sürdürülebilir, katılımcı ve çok yönlü bir kırsal ekonomi yaratılmasına katkı sunmaktadır.

Kooperatifçilik ve Kadın Girişimciliği

Türkiye kırsalında Yeni Kırsal Paradigma'nın sosyal sermaye ve toplumsal cinsiyet eşitliği boyutunu en somut biçimde yansıtan yapılar kadın kooperatifleridir. Geleneksel yapıda görünmeyen veya aile içi ücretsiz işgücü olarak konumlanan kadın emeği, kooperatifleşme aracılığıyla kurumsal ve ekonomik nitelik kazanmaktadır. Gıda işleme, yöresel ürünler, el sanatları, tıbbi-aromatik bitki yetiştiriciliği ve agroturizm alanlarında faaliyet gösteren kooperatifler, yerel dayanışma ağlarını ve toplumsal güveni güçlendirmektedir.

Dijitalleşme ve e-ticaret altyapılarının gelişmesiyle birlikte kadın kooperatifleri, katma değerli ürünlerini ulusal ve uluslararası pazarlara doğrudan sunma imkânı elde etmiştir (UNDP, 2022b). Bu durum, kırsal kadınları edilgen yardım alıcısı konumundan çıkararak yerel kalkınmanın aktif aktörleri hâline getirmekte ve sosyal kapsayıcılığı artırmaktadır.

Kırsal Turizm, Coğrafi İşaretler ve Yerel Markalaşma Deneyimleri

Kırsal alanların sosyoekonomik canlılığını korumak ve genç nüfusun göçünü yavaşlatmak amacıyla kırsal turizm, coğrafi işaretli ürünler ve yaratıcı ekonomi uygulamaları giderek yaygınlaşmaktadır. Soykan (2003), kırsal turizmin yerel ekonomiyi canlandıran, istihdam oluşturan ve kırsal nüfusun gelir kaynaklarını çeşitlendiren önemli bir kalkınma aracı olduğunu belirtmektedir. Çeken vd. (2007) ise Safranbolu (Karabük), Cumalıkızık (Bursa), Şirince (İzmir), Beypazarı (Ankara), Halfeti (Şanlıurfa) ve Ayder Yaylası (Rize) gibi yerleşimlerin kültürel miras, doğal çevre ve yerel kimlik unsurlarını ekonomik değere dönüştürerek bölgesel kalkınmaya önemli katkılar sağladığını vurgulamaktadır.

Kırsal turizm uygulamaları, tarım dışı gelir kaynaklarının oluşmasına katkı sağlamakta, kültürel mirasın korunmasını desteklemekte ve destinasyonların rekabet gücünü artırmaktadır. Coğrafi işaret tescilleri de yerel ürünlerin özgünlüğünü koruyarak bölgesel markalaşmayı güçlendirmektedir. Gökova (2010), Antep fıstığı, Malatya kayısı ve Taşköprü sarımsağı gibi coğrafi işaretli ürünlerin üreticilere katma değer sağladığını, haksız rekabeti azalttığını ve kırsal ekonominin sürdürülebilirliğine katkıda bulunduğunu ifade etmektedir.

Türkiye'de geleneksel mimarisi, doğal peyzajı, gastronomik zenginliği ve kültürel mirasıyla kırsal turizm alanında markalaşmayı başaran öne çıkan yerleşimler Tablo 18'de sunulmaktadır.

Tablo 18: Türkiye'de Kırsal Turizm Açısından Öne Çıkan Yerleşimler

Yerleşim	Öne Çıkan Özellik
Safranbolu	Tarihi kent dokusu ve geleneksel mimari miras
Cumalıkızık	Osmanlı döneminden günümüze ulaşan kırsal yerleşim
Beypazarı	Yerel ürünler, gastronomi ve kültürel miras
Şirince	Kültürel miras, gastronomi ve kırsal turizm

Yerleşim	Öne Çıkan Özellik
Halfeti	Su turizmi, kültürel peyzaj ve doğal güzellikler
Ayder Yaylası	Yayla turizmi, doğa turizmi ve termal kaynaklar

Kaynak: OECD (2006), European Commission (2021a) ve European Commission (2023) temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 18, incelendiğinde, Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde yer alan bu destinasyonların özgün yerel değerlerini turizm ürününe dönüştürerek kırsal kalkınmaya ivme kazandırdığı görülmektedir. Tarihi mimari doku, özgün gastronomi ve doğal peyzaj unsurlarının coğrafi işaretler ve yerel markalaşma stratejileriyle desteklenmesi, yerel ekonomilerin çeşitlenmesinde ve kırsal-kent arasındaki sosyo-ekonomik dengesizliklerin azaltılmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Kırsal Kalkınma Açısından KOBİ Finansmanı ve Yerel Girişimcilik

Yeni kırsal kalkınma yaklaşımı, ekonomik gelişmeyi yalnızca tarımsal üretim artışıyla açıklamamakta, yerel girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesini, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) desteklenmesini, yenilik kapasitesinin artırılmasını ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesini kırsal kalkınmanın temel bileşenleri arasında değerlendirmektedir. OECD (2024), KOBİ'lerin kırsal ekonomilerde istihdam oluşturma, yerel katma değer üretme, yenilikçiliği teşvik etme ve ekonomik dayanıklılığı artırma bakımından stratejik bir işleve sahip olduğunu vurgulamaktadır. Raporda ayrıca, son yıllarda finansmana erişimin kolaylaştırılmasına yönelik politika araçlarının geliştirilmesi ve özellikle kredi garanti mekanizmalarının yaygınlaştırılması sayesinde KOBİ'lerin yatırım kapasitesinde önemli iyileşmeler sağlandığı belirtilmektedir. Bununla birlikte sınırlı sermaye birikimi, teminat yetersizliği, proje geliştirme ve finansal yönetim kapasitesindeki eksiklikler ile kurumsal destek mekanizmalarına erişimde yaşanan güçlükler, kırsal işletmelerin mevcut finansman olanaklarından etkin biçimde yararlanmasını sınırlandıran temel yapısal sorunlar olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye'de kırsal KOBİ'lerin finansmana erişimini kolaylaştıran ve yerel girişimciliği destekleyen başlıca kurumlar ile finansman mekanizmaları Tablo 19'da özetlenmektedir.

Tablo 19: KOBİ Finansmanının Kırsal Kalkınmaya Katkıları

Destek Alanı	Kırsal Kalkınmaya Katkısı
KOSGEB	Yerel girişimciliği destekleyerek KOBİ'lerin kurulması ve büyümesi
Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası	Uzun vadeli kırsal yatırımlara kaynak sağlanması
IPARD Programı	Modernizasyon, kırsal turizm ve ekonomik çeşitliliğin desteklenmesi
Kredi Garanti Fonu (KGF)	Teminat yetersizliği yaşayan işletmelerin finansmana erişiminin kolaylaştırılması
TÜBİTAK	Ar-Ge, yenilikçilik ve teknoloji odaklı üretimin teşvik edilmesi
Kalkınma Ajansları	Yerel kalkınma projeleri ve bölgesel rekabet gücünün desteklenmesi

Kaynak: OECD (2024), KOSGEB (2024), Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (2024) ve Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası (2024) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 19, bütüncül biçimde değerlendirildiğinde, kırsal KOBİ finansmanının tek bir kanaldan ziyade çok aktörlü bir finansal mimariyle yürütüldüğü anlaşılmaktadır. KOSGEB, IPARD ve Kalkınma Ajansları gibi yapılar doğrudan hibeler ve hibe dışı desteklerle işletme kapasitesini artırırken; KGF gibi teminat mekanizmaları kırsaldaki risk al algısını esnetmektedir. Bu çok katmanlı yapı, kırsal alandaki girişimcilik ekosistemini güçlendirerek yenilikçi, katma değeri yüksek ve sürdürülebilir bir ekonomik yapının tesis edilmesine doğrudan katkı sağlamaktadır.

Türkiye Kırsal Kalkınma Politikalarının Genel Değerlendirmesi ve Yapısal Engeller

Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları dönüşmektedir. Bu dönüşüm OECD Yeni Kırsal Paradigması ve AB yaklaşımıyla uyumludur. Politika belgelerinde sürdürülebilirlik, yerel kalkınma ve ekonomik çeşitlendirme öne çıkmaktadır. Katılımcı yönetim ve yenilikçilik temel ilkeler arasındadır.

GAP, IPARD ve LEADER uygulamaları önemli kazanımlar sağlamıştır. Kadın kooperatifleri, kırsal turizm ve KOBİ destekleri yerel potansiyeli harekete geçirmektedir. LEADER modeli Yerel Eylem Grupları üzerinden paydaş iş birliğini güçlendirmektedir.

Uygulama sahasında bazı yapısal sorunlar devam etmektedir. Kurumsal parçalanmışlık ve merkeziyetçi yönetim başlıca engellerdir. Finansal kaynaklara erişim sorunları üreticileri kısıtlamaktadır. Altyapısal eşitsizlikler, demografik yaşlanma ve göç süreci olumsuz etkilemektedir.

Kazanımların kalıcılığı yerel yönetişimin güçlendirilmesine bağlıdır. Veri temelli izleme sistemleri kurulmalıdır. Bölgesel potansiyele uygun esnek politikalar izlenmelidir. Türkiye’de uygulanan yeni kırsal kalkınma politikalarının amaçları ve katkıları Tablo 20’de gösterilmiştir.

Tablo 20: Türkiye’de Yeni Kırsal Kalkınma Politikalarının Genel Değerlendirilmesi

Politika / Uygulama	Temel Amaç	Kırsal Kalkınmaya Katkısı
GAP	Bölgesel kalkınma, sulama ve altyapı	Tarımsal üretim, istihdam, altyapı ve sosyal kalkınma
IPARD Programı	Modernizasyon ve ekonomik çeşitlilik	Rekabet gücü, girişimcilik ve yatırım kapasitesi
LEADER Yaklaşımı	Yerel eylem grupları aracılığıyla katılımcı yönetim	Çok aktörlü iş birliği, yerel kapasite ve sürdürülebilir kalkınma
Kadın Kooperatifleri	Kadın girişimciliği ve sosyal katılım	Gelir artışı, istihdam, sosyal sermaye ve yerel kalkınma
Kırsal Turizm ve Coğrafi İşaretler	Yerel kaynakların ekonomik değere dönüştürülmesi	Turizm geliri, markalaşma, kültürel miras ve çeşitlilik
KOBİ Finansmanı ve Yerel Girişimcilik	Finansmana erişim ve yenilikçilik	İşletme büyümesi, istihdam ve bölgesel rekabet gücü
Dijitalleşme ve Yenilikçilik	Dijital dönüşüm ve akıllı üretim	Verimlilik, pazara erişim ve rekabet gücü
Yerel Yönetişim	Çok aktörlü ve katılımcı karar alma	Yerel kapasite ve sürdürülebilir kalkınma

Kaynak: OECD (2006, 2019, 2020), European Commission (2023), GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (2024), Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (2024), UNDP (2022b), UN Women (2024) ve UN Tourism (2024) raporları temel alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 20, genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’deki kırsal kalkınma hamlelerinin sektörel müdahalelerden çok aktörlü, sürdürülebilir ve yer tabanlı bir yapıya evrildiği görülmektedir. Altyapı, finansman, dijitalleşme ve katılımcı yönetim unsurlarının birlikte işletilmesi, kırsalın dinamizmini artırmaktadır. Ancak bu politikaların yarattığı sinerjinin sürdürülebilir olması, kurumsal parçalanmışlığın giderilmesine ve yerel aktörlerin karar mekanizmalarındaki yetkinliğinin artırılmasına bağlıdır.

TARTIŞMA

Kuramsal Yaklaşımlar ile Türkiye Deneyiminin Karşılaştırılması

Araştırma bulguları, Türkiye’deki kırsal kalkınma politika söylemlerinin OECD tarafından kavramsallaştırılan Yeni Kırsal Paradigma ilkeleriyle önemli ölçüde örtüştüğünü ortaya koymaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi’nin (GAP) fiziki altyapı odaklı geleneksel bir yaklaşımdan, sosyo-

ekonomik boyutları da kapsayan bütünleşik bir bölge kalkınma modeline evrilmesi bu durumun somut bir tezahürüdür. Benzer şekilde IPARD Programı ve LEADER yaklaşımı kapsamındaki uygulamaların yerel katılım mekanizmalarını harekete geçirmesi, kadın kooperatifleri ile kırsal turizm girişimlerinin ise ekonomik çeşitlilik ve sosyal sermaye inşasına katkı sunması söz konusu uyumu desteklemektedir.

Bununla birlikte kuramsal düzeydeki normatif uyum ile ampirik saha gerçeklikleri arasında belirgin bir boşluk bulunmaktadır. Yeni Kırsal Paradigma'nın öngördüğü tabandan tavana (aşağıdan yukarıya) yönetim modeli, yüksek düzeyde yerel kurumsal kapasite ve gelişmiş yatay koordinasyon dinamikleri gerektirmektedir. Türkiye ölçeğinde ise tarihsel ve kurumsal bir yol bağımlılığı (path dependency) olarak varlığını sürdüren merkezîyetçi yönetim kültürü, yerel kurumsal kapasite asimetrisi ve katılımın sembolik düzeyde kalması (tokenism) riski devam etmektedir. Bu durum Ray (2000) ile Dax ve Oedl-Wieser (2016) tarafından kavramsallaştırılan "kırsal inovasyon laboratuvarı" potansiyelinin işlevsel kılınmasını ve saha uygulamalarına aktarılmasını sınırlandırmaktadır.

Kurumsal ve Yapısal Sorunların Değerlendirilmesi

Türkiye'de kırsal kalkınma politikalarının uygulanmasını sınırlandıran önemli yapısal sorunlar bulunmaktadır. Kurumsal parçalanmışlık ve koordinasyon eksikliği bunların başında gelmektedir. Merkezîyetçi yönetim anlayışı yerel aktörlerin karar alma süreçlerine katılımını sınırlamaktadır. Finansmana erişimde yaşanan bürokratik engeller ve teminat sorunları özellikle küçük ölçekli işletmeleri olumsuz etkilemektedir. Bölgeler arasındaki kurumsal kapasite farklılıkları uygulama başarısını azaltmaktadır. Kırsal nüfusun yaşlanması ve genç nüfusun göçü beşeri sermayeyi zayıflatmaktadır. İklim değişikliği tarımsal üretim ve kırsal dayanıklılık üzerinde giderek artan bir baskı oluşturmaktadır. Dijital ve fiziki altyapı eksiklikleri ise kırsal alanların rekabet gücünü sınırlandırmaktadır. Bu nedenle kırsal kalkınma politikalarında yerel kapasitenin güçlendirilmesi ve çok aktörlü yönetim anlayışının yaygınlaştırılması büyük önem taşımaktadır. LEADER yaklaşımı ve Yerel Eylem Grupları (YEG) bu dönüşüm için önemli araçlar sunmaktadır. Ancak Türkiye'deki uygulamalar katılımcılık, kurumsal kapasite ve yerel inisiyatif açısından Avrupa Birliği örneklerinin gerisinde kalmaktadır.

Politika Çıkarımları

Araştırma bulguları, Türkiye'de kırsal kalkınma politikalarının başarısının yerel potansiyeli esas alan, katılımcı ve sürdürülebilir bir yönetim anlayışına bağlı olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda politika öncelikleri, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesine ve yerel kalkınma araçlarının etkinliğinin artırılmasına odaklanmalıdır. Öncelikle çok düzeyli ve çok aktörlü yönetim mekanizmaları kurumsallaştırılmalıdır. Yerel yönetimlerin ve kırsal kurumların kapasitesi güçlendirilmelidir. Kadınların ve gençlerin girişimcilik faaliyetleri daha etkin biçimde desteklenmelidir. LEADER yaklaşımı ile Yerel Eylem Gruplarının uygulama alanı yaygınlaştırılmalıdır. Kırsal alanlarda dijital dönüşüm ve teknolojik altyapı yatırımlarına öncelik verilmelidir. Tarım dışı ekonomik faaliyetler desteklenerek gelir kaynakları çeşitlendirilmelidir. Üreticilerin finansal kaynaklara ve mikro kredi mekanizmalarına erişimi kolaylaştırılmalıdır. İklim değişikliğine uyum ve çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri tüm kırsal kalkınma politikalarına entegre edilmelidir. Son olarak politika uygulamaları düzenli, bağımsız ve şeffaf izleme ve değerlendirme sistemleriyle takip edilerek sürekli iyileştirilmelidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, 1980 sonrası dönemde kırsal kalkınma alanında geliştirilen kuram ve yaklaşımlar OECD'nin Yeni Kırsal Paradigması çerçevesinde incelenmiş, Türkiye'de uygulanan kırsal kalkınma politikaları nitel doküman analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Araştırma bulguları, kırsal kalkınma anlayışının son kırk yılda önemli bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır. Geleneksel yaklaşımın tarımsal üretim ve altyapı yatırımlarına odaklanan yapısı, yerini yer temelli kalkınma, ekonomik çeşitlilik, katılımcı yönetim, sürdürülebilirlik ve yerel aktörlerin karar süreçlerine katılımını esas alan yeni bir anlayışa bırakmıştır. Böylece kırsal kalkınma yalnızca ekonomik büyüme perspektifinden değil, sosyal, çevresel ve kurumsal boyutlarıyla bütüncül bir kalkınma yaklaşımı olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Araştırma kapsamında Türkiye'de uygulanan GAP, IPARD Programı, LEADER yaklaşımı, Yerel Eylem Grupları, kadın kooperatifleri, kırsal turizm, coğrafi işaret uygulamaları ve KOBİ desteklerinin Yeni Kırsal Paradigma'nın temel ilkeleriyle büyük ölçüde uyumlu olduğu belirlenmiştir. Bu uygulamalar yerel girişimciliği teşvik etmekte, ekonomik çeşitliliği artırmakta, sosyal sermayeyi güçlendirmekte ve yerel kaynakların daha etkin değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

Bununla birlikte uygulama sürecinde kurumsal koordinasyon eksikliği, finansmana erişim güçlükleri, kırsaldan göç, nüfusun yaşlanması, bölgeler arasındaki kurumsal kapasite farklılıkları, iklim değişikliği ve dijital altyapı yetersizlikleri önemli yapısal sorunlar olarak varlığını sürdürmektedir. Bu durum, politika tasarımının yanı sıra uygulama kapasitesinin ve yerel yönetim mekanizmalarının da güçlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Araştırmanın ortaya koyduğu önemli sonuçlardan biri, kırsal ekonominin çeşitlendirilmesinin sürdürülebilir kalkınmanın temel unsurlarından biri hâline gelmesidir. Kırsal turizm, coğrafi işaretli ürünler, organik tarım, yenilenebilir enerji ve dijital teknolojiler kırsal alanlarda yeni gelir kaynakları oluşturmakta ve bölgesel rekabet gücünü artırmaktadır.

Bu çalışma literatüre üç temel katkı sunmaktadır. İlk olarak kırsal kalkınma kuramlarının tarihsel gelişimini güncel yaklaşımlarla birlikte değerlendirmektedir. İkinci olarak Türkiye'deki uygulamaları OECD'nin Yeni Kırsal Paradigması doğrultusunda bütüncül bir bakış açısıyla analiz etmektedir. Üçüncü olarak kuramsal çerçeve ile uygulama örnekleri arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı biçimde ortaya koyarak gelecekte geliştirilecek kırsal kalkınma politikalarına kavramsal bir temel sunmaktadır.

Araştırma bulgularına dayalı olarak katılımcı yönetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, yerel yönetimler ile Yerel Eylem Gruplarının kurumsal kapasitesinin artırılması, kadın ve genç girişimciliğinin desteklenmesi, LEADER yaklaşımının yaygınlaştırılması, Akıllı Köy uygulamalarının geliştirilmesi, kırsal turizm ve coğrafi işaretli ürünlerin desteklenmesi, küçük üreticilerin finansmana erişiminin kolaylaştırılması, üniversite, kamu, özel sektör ve sivil toplum iş birliğinin güçlendirilmesi, iklim değişikliğine uyum politikalarının yaygınlaştırılması ve veri temelli izleme ve değerlendirme sistemlerinin kurulması önerilmektedir.

Araştırmanın temel sınırlılığı, yalnızca nitel doküman analizine dayanması ve birincil saha verisi içermemesidir. Gelecek araştırmalarda farklı bölgelerde gerçekleştirilecek saha çalışmaları, paydaş görüşmeleri ve nicel analizler mevcut bulguların doğrulanmasına ve geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak Türkiye'de kırsal kalkınma politikalarının OECD'nin Yeni Kırsal Paradigması

ile büyük ölçüde uyumlu olduğu görülmektedir. Ancak bu uyumun sürdürülebilir sonuçlara dönüşebilmesi, yerel yönetişimin güçlendirilmesine, uygulama kapasitesinin artırılmasına ve bölgesel farklılıkları dikkate alan yer temelli politikaların kararlılıkla uygulanmasına bağlıdır. Bu yaklaşım, Türkiye’de kırsal kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını bütüncül biçimde güçlendirecek en önemli politika çerçevesini oluşturmaktadır.

Yazar Katkıları : Çalışma tek yazarlıdır

Destek: Yazar bu makalenin araştırması, yazarlığı ve/veya yayını için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Çıkar Çatışması : Yazar/yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemektedir.

Veri Erişebilirliği: Araştırma verileri talep edilmesi hâlinde paylaşılabılır.

Etik Onay ve Katılım İzni: Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Ata, A. Y., & Dalli, T. (2024). Kırsal kalkınma üzerine bir literatür araştırması. *Journal of Economics and Research*, 5(1), 1–19. <https://doi.org/10.53280/jer.1456210>
- Benek, S. (2005). GAP’ın Şanlıurfa ilinin sosyo-ekonomik yapısında meydana getirdiği değişim/gelişmeler. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 11, 123–146.
- Benek, S. (2006). Şanlıurfa ilinin tarımsal yapısı, sorunları ve çözüm önerileri. *Coğrafî Bilimler Dergisi*, 4(1), 67–91. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000062
- Benek, S. (2009). Ortaya çıkışı, gelişme seyri ve bölgeye etkileri bakımından Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 64(3), 45–71.
- Bilgen, A. (2018). The Southeastern Anatolia Project (GAP) revisited: The evolution of GAP over forty years. *New Perspectives on Turkey*, 58, 125–154.
- Bilgen, A. (2019). Güneydoğu Anadolu Projesi’ni (GAP) beklerken: Projenin tamamlanmasını geciktiren faktörler üzerine bir inceleme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(2), 241–270. <https://doi.org/10.17065/huniibf.375707>
- Chambers, R. (1983). *Rural development: Putting the last first*. Longman.
- Chambers, R. (1997). *Whose reality counts? Putting the first last*. Intermediate Technology Publications.
- Cornwall, A., & Gaventa, J. (2001). *From users and choosers to makers and shapers: Repositioning participation in social policy* (IDS Working Paper No. 127). Institute of Development Studies.
- Cömertler, S. (2024). Kırsal alanlara yönelik gelişmekte olan akıllı paradigmlar. *Urban 21 Journal*, 2(2), 96–112. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/urbanjournal/article/1538826> (Erişim tarihi: 17.08.2026).
- Çeken, H., Karadağ, L., & Dalgın, T. (2007). Kırsal kalkınmada yeni bir yaklaşım: Kırsal turizm ve Türkiye’ye yönelik teorik bir çalışma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1–14. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/artvinofd/article/29781> (Erişim tarihi: 17 Ağustos 2026).
- Dax, T., & Oedl-Wieser, T. (2016). Rural innovation activities as a means for changing development perspectives: An assessment of more than two decades of promoting LEADER initiatives across the European Union. *Studies in Agricultural Economics*, 118(1), 30–37. <https://doi.org/10.7896/j.1535>

- Dos Santos, T. (1970). The structure of dependence. *The American Economic Review*, 60(2), 231–236.
- Duguid, F., Durutaş, G., & Wodzicki, M. (2015). *The current state of women's co-operatives in Turkey*. World Bank & Ministry of Family and Social Policies. https://www.aile.gov.tr/KSGM/PDF/Turkiyede_Kooperatifcilik_Kadin_ENG.pdf (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2026)
- Estrella, M., & Gaventa, J. (1998). *Who counts reality? Participatory monitoring and evaluation: A literature review* (IDS Working Paper No. 70). Institute of Development Studies.
- European Commission. (2017). *EU action for Smart Villages*. Publications Office of the European Union.
- European Network for Rural Development (ENRD) (Eski Adı European Commission.). (2018). *EU Rural Review No. 26: Smart villages: Revitalising rural services*. European Commission. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/publications/eu-rural-review-26-smart-villages-revitalising-rural-services_en (Erişim tarihi: 17 Ağustos 2026).
- European Commission. (2020). *Turkey 2020 report* (SWD(2020) 355 final). Publications Office of the European Union. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/turkey_report_2020.pdf (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2026)
- European Commission. (2021). *IPARD III programme for Turkey (2021–2027)*. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations.
- European Commission. (2021a). *A long-term vision for the EU's rural areas: Towards stronger, connected, resilient and prosperous rural areas by 2040* (COM(2021) 345 final). European Commission. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0345> (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2026)
- European Commission. (2021b). *Instrument for Pre-accession Assistance (IPA III) Programming Framework for the period 2021–2027*. European Commission.
- European Commission. (2023). *LEADER/CLLD – Community-led local development*. Directorate-General for Agriculture and Rural Development. <https://agriculture.ec.europa.eu/> (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2026)
- European Network for Rural Development. (2019). *EU rural review No. 27: Networking*. Publications Office of the European Union. https://eu-cap-network.ec.europa.eu/publications/eu-rural-review-27-networking_en (Erişim tarihi: 17 Ağustos 2026).
- FAO. (2023). *The status of women in agrifood systems*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://doi.org/10.4060/cc5343en>
- Frank, A. G. (1967). *Capitalism and underdevelopment in Latin America: Historical studies of Chile and Brazil*. Monthly Review Press.
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (2024). *Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Eylem Planı 2024–2028*. https://www.gap.gov.tr/Yayin/Dosya/www.gap.gov.tr_396_RS8W35HD_gap-eylem-planı-2024-2028.pdf (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2026)
- Gaventa, J. (2006). Finding the spaces for change: A power analysis. *IDS Bulletin*, 37(6), 23–33.
- Gökovalı, U. (2010). Coğrafi işaretler ve ekonomik etkileri: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 141–160. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/article/35424>
- Karakılçık, Y. (2016). *Yeni yerel-bölgesel gelişmeler ışığında yerel yönetimler* (3. bs.). Seçkin Yayıncılık.
- KOSGEB. (2024). *KOSGEB 2023 yılı faaliyet raporu*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. https://webdosya.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mevzuat/2024/KOSGEB_2023_Y%C4

- [%B11%C4%B1_Faaliyet_Raporu.pdf](#) (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2026)
- Kuşat, N. (2016). The role of rural tourism in rural development: The case of Turkey. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 11–21. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/637276> (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2026)
- Kuştepli, Y. R., & Yıldırım, B. (2020). Sosyal sermaye yaratılmasında tarımsal kalkınma kooperatiflerinin rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 21(2), 347–370. <https://doi.org/10.24889/ife.839804>
- Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı. (2025). TR82 Düzey 2 Bölgesi 2024–2028 Bölge Planı. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/tr82-duzey-2-bolgesi-2024-2028-bolge-plani/3177>
- Oakley, P. (1991). *Projects with people: The practice of participation in rural development*. International Labour Office.
- OECD. (2006). *The new rural paradigm: Policies and governance*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264023918-en>
- OECD. (2018). *Bridging the rural digital divide* (OECD Digital Economy Papers No. 265). OECD Publishing.
- OECD. (2020). *Rural well-being: Geography of opportunities*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/d25f801e-en>
- OECD. (2023). *Enhancing innovation in rural regions* (OECD Regional Development Studies). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/84bd8624-en>
- OECD. (2024). *Delivering quality services for rural people: Policy recommendations for building resilient rural communities*. OECD Publishing.
- Ökmen, M. (2021). *Yerel yönetimde güncel gelişmeler*. Ekin Yayınevi.
- Özok-Gündoğan, N. (2005). Social development as a governmental strategy in the Southeastern Anatolia Project. *New Perspectives on Turkey*, 32, 93–111.
- Öztaş Karlı, R. G., Özüdü, B., & Çelikyay, H. S. (2024). Kırsal alan planlamasında BİT destekli uygulamalar: Vodafone Akıllı Köy modeli. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 60(4), 541–559. <https://doi.org/10.20289/zfdergi.1273336>
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Ray, C. (1998). Territorial development and the concept of a rural world. *Sociologia Ruralis*, 38(1), 3–20. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00067>
- Ray, C. (2000). The EU LEADER programme: Rural development laboratory. *Sociologia Ruralis*, 40(2), 163–171. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00138>
- Rostow, W. W. (1960). *The stages of economic growth: A non-communist manifesto*. Cambridge University Press.
- Soykan, F. (2003). Kırsal turizm ve Türkiye turizmi için önemi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 12(1), 1–11. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd/article/66951> (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2026)
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu. (2024). *IPARD III programı ve uygulama verileri*. <https://www.tkd.gov.tr> (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2026)
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması verileri*. TÜİK Yayınları. (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2026)

- Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası. (2024). *2023 entegre faaliyet raporu*. Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası.
- United Nations Development Programme. (2022a). *Annual report 2022: Turning point*. United Nations Development Programme. <https://annualreport.undp.org/2022/> (Erişim tarihi: 17 Ağustos 2026).
- United Nations Development Programme Türkiye. (2022b, June 7). *Women's cooperatives thrive thanks to digital tools* [Press release]. <https://www.undp.org/turkiye/press-releases/womens-cooperatives-thrive-thanks-digital-tools> (Erişim tarihi: 17 Ağustos 2026).
- UN Tourism. (2024). *Tourism and rural development: Understanding challenges on the ground*. UN Tourism. <https://doi.org/10.18111/9789284424368>
- UN Women. (2024). *Women in rural Türkiye: Navigating barriers in access to resources, services, and decision-making*. UN Women Regional Office for Europe and Central Asia. <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2024/09/women-in-rural-turkiye-navigating-barriers-in-access-to-resources-services-and-decision-making> (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2026)
- UNESCO. (2022). *Re|Shaping policies for creativity: Addressing culture as a global public good*. UNESCO Publishing.
- Yenigül, S. B. (2017). Kırsal kalkınma politikalarında yeni yaklaşımlar ve Türkiye uygulamaları. *Planlama*, 27(1), 16–25. <https://search.trdizin.gov.tr/en/yayin/detay/275462> (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2026)